

IMRE RESS O FRANU KURELCU MEĐU HRVATIMA U ZAPADNOJ UGARSKOJ

Imre Ress. Fran Kurelac i pokušaj nacionalne mobilizacije Hrvata u Zapadnoj Ugarskoj u proljeće 1848. godine. *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*. Ur. Pál Fodor, Dinko Šokčević, Jasna Turkalj, Damir Karbić. Budimpešta: Institut za povijesne znanosti Istraživačkog centra za humanističke znanosti Mađarske akademije znanosti – Hrvatski institut za povijest, 2015., str. 388–401.

I.

Fran Kurelac prvi je znamenitiji¹ sakupljač narodnih jački (pjesama) među gradišćanskim Hrvatima. On je 1848. i 1849. u općenarodnjačkom, točnije ilirskome oduševljenju kao siromašan student došao među zapadnougarske Hrvate prikupljati narodne pjesme, koje su se 1871. i pojavile u Zagrebu.² Kurelac je došao među zapadnougarske Hrvate u vremenu kada je politička situacija bila "nabijena barutom", tajna policija pratila je svaki korak, a vlast se bojala svake pojave nacionalnog obilježja. Stoga je lako razumljivo da dok je četveromjesečno putovanje 1846. prošlo u relativno mirnom vremenu, bez većih političkih zapleta, revolucionarna i burna 1848. godina završila je za Kurelca dramatično, u hrvatskom Novom Selu na Hati i u uzi u njemačko-ugarskom Starom Gradu. O Kurelcovu putu prilično smo dobro upućeni iz njegova opširnoga putopisa *Iz mog života i putovanja po Ugrskih Hrvatih*. Neke su tvrdnje do danas ostale dosta mutne, a policijski protokol preslušavanja uzalud smo tražili u županijskom starougarskom gradskom arhivu. A onda, odjednom su se otvorila vrata u Budimpešti, gdje je zapis slučajno našao Kemljanac Imre Ress,³ suradnik Mađarske akademije znanosti, i dao prikaz u gore navedenom znanstvenom zborniku *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara*.

II.

Fran Kurelac (1811. – 1874.) bio je podrijetlom iz Bruvna u Lici i bio je nemirna duša, i po školovanju i po načinju svojega života. Nakon gimnazije u Karlovcu i Gracu ide na više škole u Beč, Budimpeštu i Prag, u prvom redu da uči i proučava jezike kojih je poznao cijeli niz. U Beču je 1840. kratko vrijeme bio u službi Vuka Stefanovića Karadžića s kojim je u duhu svojega vremena dijelio zanimanje

¹ Nakon Kurelca su brojni muzičari/muzikolozi, književnici, etnolozi, zainteresirani istraživači iz stare domovine i redova dijaspore zapisivali, sakupljali narodne pjesme među zapadnougarskim, danas gradišćanskim Hrvatima, među njima i uglednici poput Ivana Kukuljevića, Frana Kuhača, Milovana Gavazzija, Vinka Žganeca i Miroslava Vuka, a da i ne spominjemo one iz redova gradišćanskih Hrvata.

² Fran KURELAC, *Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonskoj i Željeznoj na Ugrih*, Zagreb, 1871.

³ Imre Ress je Kemljanac, rođen 1947., završio je sveučilišni studij u Budimpešti na Eötvös Loránt Tudományegyetem i Friedrich-Schiller-Universität Jena, CSc (1994.), napisao je brojne studije iz povijesne tematike, priznat je i poznat ugarski arhivar i povjesničar. Do sada je obradio brojne teme o odnosu Ugarske/Mađarske, Hrvatske, Bosne itd.

i ljubav za narodne jačke/pjesme, pa je 1846. i 1848. duže vrijeme putovao po Zapadnoj Ugarskoj da prikupi (gradišćansko)hrvatske narodne pjesme. Na tom ga je putu u Mošonskoj županiji zatekla ugarska revolucija 1848., ugarski panduri su ga uhapsili, a tijekom četrdeset dana zatvora i procesa u kojem je optužen za špijunažu jedva je spasio živu glavu. Od 1849. bio je zaposlen kao profesor za različite jezike u Rijeci i Đakovu. U to vrijeme osniva svoju riječku filološku školu na bazi etimologije hrvatskoga jezika, koji smjer dolazi u oštre sukobe sa zagrebačkom filološkom školom, s ilirskim usmjerenjem, da bi na kraju pobijedili "vukovci". I državna policija i školsko vodstvo držali su ga na oku i 1854. otpustili iz školske službe, da bi ga đakovački biskup Strossmayer namjestio na svojoj teologiji kao profesora staroslavenskoga jezika. Izabran je za redovitoga člana Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Objelodanio je veći broj knjiga, među njima one i autobiografskoga karaktera, pa i naše jačke.

III.

Poznato je da Kurelac u studentskim danima nije bio imućan pa je stalno bio u materijalnoj nevolji. O takvim nezgodama svjedoče nam pisma Ljudevitu Gaju⁴ iz Kisega 1846. i Požuna 1848., njegovo zaposlenje kod Vuka Karadžića u Beču i drugi životopisni podatci. Arhivar Ress piše da mu je put u Zapadnu Ugarsku financirao neki izdavač knjiga (iz Beča). Međutim, pismo iz Kisega 12. 8. 1846. svjedoči: "Putujem, te mi ono 40 forintij Venediktovich⁵ nestiče, da obidjem sve kraje hrvatske po Ugarskoj, a rad sam, da se ime hrvatsko timi pšmami neokalja, nego da nam budu na čast." U tom istom pismu spominju se *Janko Drašković*⁶ i *Zdenčaj*⁷ *va Zagrebu*, koji su ga možda također podupirali u tom poslu. Ress iz protokola preslušavanja rekonstruira još i bečkoga knjižara Alberta Wenedikta, Ruse Mihajla Fjodoroviča Rajevskoga, dekana na ruskom poslanstvu u Beču, i Aleksandra Dimitrijeviča Četkova, ruskog generala, kojega je Kurelac ispratio u Veneciju. I ime Venediktovich isto ukazuje na rusku vezu.

Kurelac je već 1833. prilikom svojega putovanja u Bečko Novo Mjesto čuo od Morica Fialke⁸ za zapadnougarske/gradišćanske Hrvate, a i kočijaš na putu rekao mu je: "tu su Vam vaši Hrvati". Ostvario je po ilirskom oduševljenju svoju nakanu sakupljanja narodnih pjesama 1846. i 1848. U prvoj, dužoj etapi obišao je hrvatska sela u županijama Vas/Željezanska i Šopronska (nažalost, nitko od etnologa nije se bavio tim putem i našim selima u to vrijeme!). Drugu je etapu prošao u proljeće 1848., za vrijeme ugarske revolucije u Mošonskoj županiji, i to sela: Bijelo Selo/

⁴ Dr. Velimir Deželić, *Pisma pisana Ljudevitu Gaju i neki njegovi sastavci* (1828. – 1850.), Zagreb, 1909., *Građa za povijest književnosti Hrvatske*, knj. 6, pisma br. 104. i 105.

⁵ Znamo za Venediktovicha, Tadeusz/Taddey Bulharyn/Bulgarina (1789. – 1859.), ruskoga pisca i novinara, no nije potvrđena Kurelcova veza s njim.

⁶ Grof Janko Drašković (1770. – 1856.), prvak narodnog preporoda. Svojim radom *Disertacija ili Razgovor* iz 1832. dao je politički, gospodarstveni i kulturni program hrvatskomu narodnom preporodu.

⁷ Nikola Zdenčaj (1775. – 1854.), odvjetnik i bilježnik križevačke županije, hrvatski poslanik u Ugarskom saboru (1830.), zagrebački veliki župan (1838. – 1844.), jedan od osnivača Hrv.-slavonskog gospodarstvenog društva.

⁸ Moric Fialka (1809. – 1869.), austrijski časnik i učitelj češkoga jezika na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu. Uputio brojne slaviste, istraživače i sakupljače narodnoga dobra Hrvatima u Zapadnoj Ugarskoj. I sam je sakupljao jačke i objelodanio članak o zapadnougarskim Hrvatima u časopisu *Květy* 1842. u Pragu.

Pama, Bizonja/Bezenye, Čunovo/Čunovo, Gieca/Kittsee, Hrvatski Jandrof/Jarovce, Novo Selo/Neudorf, Pandrof/Parndorf, Raušer/Gattendorf⁹ i Rosvar/Rusovce. Početkom travnja bio je u Beču da pozdravi hrvatsku saborsku delegaciju¹⁰ koja je ponijela peticiju kralju, a od sredine travnja je na terenu. U to je vrijeme politička situacija između Mađara i Hrvata bila već uzavrela, tako je Kurelac prilično brzo došao pod sumnju da je hrvatski špijun, uhapšen je i stavljen pod sudsku istragu Mošonskoga županijskoga suda. Prijavio ga je novoseoski vozar Gašpar Korlat, koji je imao dobre veze u županijskoj upravi u Starom Gradu/Óváru, a optužba je bila huškanje protiv Ugarske i sumnja u propagandno širenje panslavističkih ideja. Sudstvo je vrlo temeljito ispitalo cijelu situaciju po hrvatskim selima i nakon 40-dnevnog zatočenja došlo do zaključka da optužba nije dovoljna za sudski proces. Pri tome su veliku ulogu igrala mišljenja i dobra naklonjenost podžupana Lajoša Krónera i odvjetničkoga zamjenika Miklósa Pintéra, koji su po svemu stajali u opoziciji Kossuthovim procjenama i govorima o Hrvatskoj u ugarskom saboru u Požunu. Svakako nam povjesničar Imre Ress daje podrobniju i dragocjeniju sliku raspoloženja u našim selima u Mošonskoj županiji. Ipak je po prvi put nakon 300 godina izvan matične zemlje došlo do toga da Hrvati moraju – hoćeš-nećeš – oblikovati svoj politički stav i mnijenje o staroj domovini i Hrvatima.

Iz Ressoze analize vidimo:

1) Kurelac je po svjedočanstvima morao biti jako zauzet i širio je svoje ilirske misli pretjerano kategorično među hrvatskim stanovništvom, koje je živjelo i moralo naći svoj *modus vivendi* među većinskim njemačkim i mađarskim stanovništvom. Svi su imali dobro izgrađenu hungarus-svijest,¹¹ tj. osvjedočenje o političkoj svrhovitosti velike svetoš Stefanske Ugarske i nisu bili dobro upućeni u sukob Mađara i Hrvata.

2) Kurelac, unatoč svojem dosta dugom boravku među Hrvatima Željezanske/Vas megye i Šopronske/Sopron megye županije, nije u dovoljnoj mjeri spoznao mjesne prilike i mentalitet zapadnougarskih Hrvata. Izgleda da je iz nekoga uvjerenja u liberalnije hrvatsko društvo ili iz osobnog uvjerenja u Mošonskoj/Moson megye županiji zaobišao više puta uglednu seosku elitu poput župnika, učitelja, notara te ugledne seoske ljude i državne organe, nego je izravno stupio u vezu sa seljačkim stanovništvom. Tomu mu državne vlasti u tom uzavrelom vremenu nisu mogle gledati kroz prste. Uza sve to je i nagrađivao seljake, djecu i mlade za njihovo pjevanje i kazivanje sitnim krajcarima, a dijelio je među školarcima i seoskim narodom kalendare Hrvatskoga gospodarstvenog društva.

3) Najbolje se to vidi po njegovu odnosu s nadzornikom za hrvatsko školstvo, vrsnom poznavatelju hrvatskoga jezika i kulture, rosvarskom župniku i đurskom kanoniku Fabianu Hauszeru,¹² koji je bio osvjedočeni ugarski patriot, ali isto tako i gorljiv Hrvat. Zalagao se za dobro uhdanu praksu komunikacije njemačkog, hrvatskog i mađarskog jezika po selima, a Kurelac u hrvatskim selima nije želio čuti

⁹ Danas asimilirana ili od asimilacije ugrožena sela.

¹⁰ Hrvatska saborska delegacija – politička peticija caru i kralju o položaju Hrvatske unutar Monarhije, zaključeno je 30 točaka u Hrvatskom saboru u Zagrebu pod naslovom *Zabtvvanja naroda* s nalogom da se uruči kralju u Beču, kamo je 29. ožujka krenula delegacija od 400 ljudi na čelu s Ljudevitom Gajem. Bila je bez uspjeha.

¹¹ *Hungarus-tudat* (magyarországiságtudat), u: *Magyar művelődéstörténeti lexikon középkor és kora újkor*, IV., Budapest 2005, 225. [Hungarus-svijest (svijest o Ugarskom orsagu)].

ni jedan drugi jezik osim hrvatskoga,¹³ čime je širio smutnju po selima. Kurelac nije primijetio da u našim selima državni organi nisu imali toliko značenje koliko je imala Crkva, koja je nosila ili barem neizravno utjecala na funkcije državnih organa.

4) Kurelac se pojavio u našim selima Mošonske županije u teškom revolucionarnom raspoloženju i korizmi, u vremenu kada je korizma bila još prava korizma i sve što je smetalo korizmenom raspoloženju gledalo se kao svetogrđe. Giječanski/Kittsee župnik Miho Praudić, komu je Kurelac došao ravno na Veliki petak, dosta ga je grubo otpravio s rečenicom da "nije prikladno u Velikom tjednu pjevati svitske/(svjetovne) jačke". Uopće vidimo da Kurelac nije uvrstio veći broj vjerskih pjesama u svoju knjigu, a možda nije ni zapisao vjerske, crkvene napjeve, osim nekih legendarnoga karaktera. Dakle, nije shvatio značenje crkvene, hodočasničke jačke za zapadnougarske/gradišćanske Hrvate. A kad je u Raušeru kod župnika Luke Barilića raspravljao o celibatu, onda se zaista napunila čaša. A u Čunovu je Ivan Gerdenić svjedočio da je raspravljao o ruskoj pomoći i tako je u Ugarskoj širio strah od latentnoga panslavizma.

5) Iz sudskih zapisnika vidimo da su ga u Bijelom Selu, Jandrofu, Pandrofu i Čunovu ljudi rado primili i slušali i mnogo raspravljali s njim o revoluciji u Beču, jeziku i političkoj situaciji, ali su šutjeli o mađarsko-hrvatskim odnosima. U Bizonji, Gijeci, Novom Selu i Rosvaru dočekali su ga neprijateljski, sumnjičavo. U Bizonji je čak morao prenoćiti u nekoj štalici jer ga nisu primili na stan.

6) Osjetljivija je bila Kurelcjeva politička diskusija. Njegovo nagovaranje i širenje propagande možemo gledati kao prvi pokušaj povezivanja Hrvata u dijaspori s matičnim narodom na političkoj razini na jedan način kakvomu bivši kmetovi nisu bili dorasli. Svakako je želio nagovoriti Hrvate da:

- a) pošalju delegaciju u Hrvatski sabor u Zagrebu;
- b) napišu protestnu peticiju protiv ugarskih svećenika u hrvatskim selima (nije ispitano je li bio u pravu!);
- c) učitelji za hrvatska sela dobiju izobrazbu u preparandijama u Hrvatskoj;
- d) i zapadnougarski Hrvati prihvate Gajevu jezičnu reformu;
- e) u Pandrofu je nagovarao ljude da stvore "nacionalnu gardu";
- f) širio je po novoseoskom Korlatu ideju da će "Hrvati skoro isprašiti Ugrom gaće", što su mu, uz novčano nagrađivanje, na ugarskom sudu uzeli za najveće zlo.

7) Ress daje i analizu zašto su zapadnougarski Hrvati skeptično primali Kurelcjeve ideje. Bojali su se zaoštrevanja situacije između Mađara i Hrvata (do čega

¹² Fabian Hauszer rođen je u Rosvaru/Rusovce 1790. god., teologiju je završio u Đuri/Győr 1815., od 1822. je župnik u Rosvaru, ugledan kanonik Đurske biskupije, nadzornik hrvatskih škola Mošonske županije. Umro je u Rosvaru 1871. Za hrvatske učitelje sastavio je i izdao *Kroatisch-deutsches Wörterbuch für Schullehrer. Mit besonderer Rücksicht auf den Dialekt der Kroaten in der Raaber Diözese*, Wien, 1858. Rječnik je sastavljen u duhu obnavljanja hrvatskoga jezika među zapadnougarskim Hrvatima, dakle Hauszer je bio dobar poznavatelj Gajevih reforma. Kroničar Đurske biskupije Vince Bedy veli da je izdao i knjižicu za bermanike i neku drugu knjigu kao putokaz za hrvatsku omladinu. Rječnik je prikazao Valentin Putanec u *Burgenländische Heimatblätter*, 1982./84, 147 – 156 pod naslovom Fabian Hauszers "Kroatisch-deutsches Wörterbuch" (1858) für die Schulen im burgenländisch-westungarischen Raum.

¹³ Kurelac je o tom poslu đurskom biskupu Ivanu/Jánosu Zalki poslao pismo napisano latinskim jezikom, objelodanjeno u *Jačke...*, XIX-XXI.

je zaista i došlo kada je ban Jelačić u rujnu 1848. prešao Dravu). Za njih je Zagreb bio dalek i nepoznat grad i osim rijetkih iznimaka "dugih voza(ra)" i cindrofskoga župnika, ne znamo je li ga itko od njih do tada uopće posjetio. Za njih je također veliki problem bilo financiranje puta i noćenja, što je i Kurelac morao primijetiti jer u svojem drugom pismu iz Požuna iz 1848. piše o toj problematiki.¹⁴ Ne smije se zaboraviti da su bili politički vezani državnim i županijskim zakonom, pa se nisu mogli samovoljno iskrasti.

8) Iz protokola se mogu rekonstruirati imena koja su svjedočila u procesu ispitivanja: iz **Bijelog Sela** Sebestyén Mesznér; iz **Bizonje** Miklós Laczkó i Rozina Melszán; iz **Cunova** Gergely Kovacsics i István Gerdenits; iz **Novog Sela** Antal Belichardt, György Heltser, Gáspár Korlát, János Korlát, András Mikola i István Ronczai; iz **Pandrofa** Jakab Draksics i Mátyás Mikola; iz **Raušera** Lukács Barilics; iz **Rusovca** Ferenc Berthold i István Sanczenbacher i mnogi drugi koji bi se iz potpunoga protokola mogli/morali izdvojiti. Po protokolu je ispitano oko 50 (pedeset) osoba po hrvatskim selima.

IV.

O prethodnom ispitivanju Kurelac u svojim uspomenama govori s gledišta uzničara, a protokoli govore sa sudskoga stajališta. Većinom se prilično dobro poklapaju u svojim sadržajima. Kurelac nije mogao znati, nije mogao ni zapamtiti sva imena svjedoka. Svakako se jasno vidi da je u dva navrata bio pred javnim sudom na preslušavanju jer su po prvom odredili da se u Novom Selu i okolici moraju provjeriti optužbe, što je Kurelca srušilo u veliku depresiju. Četiri dana štrajkao je glađu. Pri prvom preslušavanju nije bila nazočna publika, ali tijekom drugog dana suđenja, pri kraju, bili su prisutni i novoseoski svjedoci koji su ga čuvali i branili, kako on sam to veli: "er su me ljudi očevidno štedili", i jedino je samo Korlat svjedočio na hrvatskom jeziku (drugačije se je raspravljalo na njemačkom jeziku): "Vi ste rekli, da ćedu Hrvati Magjarom gaće podpaliti!", što Kurelac nije ni nijekao, ali svjedoci o toj izjavi nisu ništa znali ili je nisu kanili točno potvrditi. Kurelac Korlata cijelo vrijeme ne zove imenom nego *gušavacem*, čovjekom koji ima gušu (u toj pokrajini često), ali o drugim svjedocima iz Novoga Sela govori sa zadovoljstvom, simpatično. S posebnim poštovanjem govori o predsjedatelju suda Kroneru, kojega identificira kao Nijemca, a ne Mađara, i o sudskom poslužitelju Pintéru, koji ga je sa svojom ženom ugostio s izuzetnom pažnjom. Kroner ga je čak i potražio kasnije, prilikom svoga boravka u Zagrebu, no Kurelac je u to vrijeme bio već profesor u Rijeci. Za Kurelca se kod starogradskega županijskog suda i kod Kronera zalagao i Metel Ožegović,¹⁵ a izgleda da je i Andrija Torkvat Brlić¹⁶ imao nekakve zasluge oko njegova oslobođenja.

Zanimljivo je kako Kurelac opisuje prilike u ugarskoj uzi u Starom Gradu. Cijelo njegovo uznikovanje možemo podijeliti na dvije etape: u prvoj, prilično teškoj i tužnoj etapi bio je skupa s običnim razbojnicima u jako siromašnim prilikama, sa slabom prehranom i higijenskim uvjetima. U drugoj etapi, kada se vidjela već

¹⁴ "(...) Ako bi koji školniki došli (siromahi su) postarajte se, da gdjeod hrane dobiju, a što se plovano v tiče, kako da im najmite takov kvartir, gdi bi mogao dvojicu trojicu kod sebe držati, da s njimi konferiram." Pismo Gaju br. 105.

njegova preduhitrena i neznatna optužba, sudski poslužnik Pintér izbavio ga je iz uzničkoga pakla, omogućio mu prikladno prebivalište i stavio mu knjige, leksikon o državnom uređenju i djela sv. Pavla i sv. Augustina na raspolaganje.

Nakon oslobođenja Kroneru je rekao da kani još obići ostala hrvatska sela u Mošonskoj županiji, ali kada je u Hrvatskoj Kemlji u krčmi čuo od hrvatskih vozara glasinu da se u Starom Gradu spremaju na vješanje nekog hrvatskoga uznika, brzo se dao na put i vratio u Hrvatsku.

Moramo dodati još jednu misao i pitati se je li optužba imala kakvo opravdanje, ako ikakvo, onda barem moralno. Ne smije se zaboraviti da su to bila revolucionarna vremena i državna uzrujanost bila je na visokom stupnju. Kurelac je sam priznao da je nagrađivao pjevače sitnim novcem (što mu se pripisivalo kao velika krivica), da je u novoseoskoj krčmi zaista govorio da će Hrvati "sprašiti Ugrom gaće", ali je na sudu to protumačio kao da bi hrvatska općina mogla pisati na hrvatskom jeziku, a to su mu i Nijemci i Ugri priznali za ustavno pravo i slobodu mišljenja. Odlučujuće je bilo da su ga Novoseoci kao svjedoci – kao nekakvi seoski cinkari – branili i tako izbacili iz Korlatovih ruku. Kurelac sam u svojem putopisu piše: "A bilo je i takve prilike za mojega stranovanja, gdje sam koju i življu (riječ) propustio nego bijaše ona iz Novoga Sela."¹⁷ Zna se da je Kurelac napisao anonimne proglase za Krajišnike, Slavonce, Rumunje, Nijemce i zapadnougarske Hrvate,¹⁸ koji su se širili kao letci i u kojima poziva Hrvate iz naših županija na potpisivanje peticije u Hrvatskom saboru u Zagrebu, a daje i neke druge zahtjeve kojima se oni nikako nisu mogli odazvati.

¹⁵ Metel Ožegović (1814. – 1890.), političar iz plemićke obitelji. Zastupnik Hrvatskoga sabora na skupnom Hrvatsko-ugarskom saboru (1843. – 1844. i 1847. – 1848.) u Požunu, gdje je dobro mogao upoznati i Hrvate u Zapadnoj Ugarskoj, posebno one na Hati. Prema Kurelcu svjedočanstvu, naši su ga ljudi dobro poznavali.

¹⁶ Andrija Torkvat Brlić (1826. – 1868.), političar i publicist.

¹⁷ Kurelac, *Jačke ...*, Predgovor, XVI, XXIV; Andrija Brlić 22. 5. 1848. piše Ljudevitu Gaju: "Naši žitari (to su bili trgovci lađari) u Mošonu se brine za pobunu naroda, ako Hrvati Dravu predju", v. br. 6. pismo br. 27.

¹⁸ Proglas hrvatskoga sabora Hrvatima zapadne Ugarske, 16. rujna 1848.

Izvadak iz Proglasa:

"Ako sze po vasih skolah nist hervatszki ucstis ne szmi, ako jedno szelo hervatszko drugomu hervatszki pizsati neszmi, zacs je to nego zato da sze Hervat zatare? Ako sze hervatszkumu szelu vugerszki farnik da, ako sze na prodikalniczi hervatszki prodikuvati, ako sze v szpovidalniczi hervatszki szpovidati, ako sze pri masi hervatszki jacsiti ne szmi, zacs je to nego zato da sze Hervat zatare? Ako je pri gmajni vsze po vugerszki, ako vszako pizmno mora bit po vugerszki, ako goszpodsztvo pri varmeji hervatszkoga jezika ni poszlusat neche, a pretelye toga jezika va tamnicze zapira ter na szud zove, zacs je to nego zato da sze Hervat zatare? Ako sze Bozsocsani ziz szvojum diczum hervatszki ni pominat ne podufaju, ako je skolnik mora na proschenye vugerszko ali nimsko odpelyat, da bi neg v Inczéd nezasli med szuszedes hervatszke, zacs je to nego zato da sze Hervat zatare? Ako Nadalyczi szto i szto funat potrosu da bi neg doztali hervatszku prodiku, ako kapelan Nadalyszki hervatszki zna, ali za szivu glavu hervatszki prodikuvat neszmi, ako vridni ljudi poniznum prosnyum ter szuznim okom pred biskupe dohajaju ali vszenek vugerszke farnike dosztavaju, zacs je to nego zato da sze Hervat zatare?"

Ako cslovik projde kroz vugerszko szelo, ko je os nedavno bilo neg hervatszko, ter ne vidi hervatszskog klincsacza ki z drugimi junaki veszelo poszkakuje, ako sze ogledas za hervatszkum rozsiczum, koj szu licza dvi jabuke, a nye ocsi dva szunaszca, a nozsicze kot szerncsicze, a kad jacsi kot angyelak bozsji; ako sze ti za tim szad ogledas ali nist ne najdes neg szerdito licze, licze neveszelo i va szvetak i va petak; ako tam ni vidit ruha hervatszkoga neg divojke noszu krizsiche na cselu, ako tam ni csuti jacsicze hervatszke neg je vsze zamuklo kot i va pusztinji, zacs je to nego zato da sze je hervatsztvo tamo ur zaterlo. Ako putnik pita kadi szu Hervati, a Vuger mu recse da toga nenajde, da neg sztari ljudi os neg mervu znadu; ter ako sze pri tom on szladko naszmije, a putnik pomiszli bog zna zacs sze szmije: on sze szmije zato

A kada je vidio da naše Hrvate ne može nagovoriti za Hrvatski sabor, onda je Gaja, a možda i Ožegovića, odlučno molio da ga izaberu za zastupnika zapadnougarskih Hrvata u Hrvatskom saboru.

V.

Povjesničar Imre Ress ovu je opširnu i vrlo informativnu studiju o zapadnougarskohrvatskim/gradišćanskohrvatskim događajima za vrijeme ugarske revolucije 1848. smjestio u opširnu monografiju mađarskih i hrvatskih historičara skupnoga izdanja povijesnih instituta u Budimpešti i Zagrebu 2015. god. Naslov knjige je *Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara. Ustanove, društvo, gospodarstvo i kultura*.

Historičari znaju da su Ugri i Hrvati od davnih vremena znanstveno, ali i jako emotivno raspravljali o višestoljetnoj zajedničkoj povijesti i nikada nisu mogli doći do prihvatljivih rezultata. Ako pomislimo samo na izvanredan dokument *Pactu conventu* (koju Mađari negiraju), ili kamo se moraju priključiti slavonske županije: Ugarskoj ili Hrvatskoj, ili *corpus separatum* oko Rijeke, onda si lako možemo predstaviti bizarnost cijele problematike koja i za nas gradišćanske Hrvate ima određenu relevantnost. Zato ćemo samo u natuknicama nabrojiti teme u kojoj su i nama poznati i znameniti ugarski i hrvatski historičari znanstvenom trijeznošću pokušali se približiti škakljivim temama. Ne možemo opširno navesti sve autore i teme ili dati tematski pregled, a zainteresirani mogu nabaviti knjigu za temeljitije proučavanje, ona je pisana u mađarskom i hrvatskom jeziku. Ali mora se priznati da te teme imaju svoju opravdanost u ugarskoj, hrvatskoj, austrijskoj i gradišćanskohrvatskoj sredini jer raspravljaju o našoj zajedničkoj povijesti iz onog vremena kada su naši narodi i zemlje bile Europska Unija. A ako kanimo spasiti EU, onda moramo voditi računa o posljedicama iz naše vlastite povijesti; u njoj je ključ za našu budućnost.

Zbornik je podijeljen na osam poglavlja: 1) Prvi svjetski rat i raspad Ugarsko-hrvatske države; 2) Banska čast; 3) Prekretnice u gospodarstvu; 4) Hrvatsko-mađarski odnosi 1848. – 1849.; 5) Ustanove u doba dualizma; 6) Rubne zone i pogranični krajevi; 7) Nacionalno buđenje kod Hrvata i Mađara i Katolička crkva; 8) Mađarsko-hrvatski kulturni dodiri.

Nikola Benčić

da vech ni Hervatov, da sze je Hervatom tam ur doklenkalo. Csa je Vugru szmih i radoszt to je Hervatu szuza i zsaloszt.

Neplacste dragi bratczí, bog nam je milosztivan. On nam je dal Bana ki je Dravu presal. On je nas otacz, on bude i vas. On sze poszkerbi da vam bude laglje. Mi szmo jedna kerv, moramo sze gerlit, jedan brat drugoga pomagat, szada je puksa szveto orudje: szeda sze priblizsava sztrasan szud bozszi, szud pravicsan za narod krivicsan. Szeda szu vszi Szlovinczi kot rojeni bratczí, brat na brata puksicze ne szpuscha, a on ki to vcsini, on je jur odszudjen i od boga i od lyudij. Z bogom nasa kerv! Z bogom nasi bratczí! dok sze vidimo.

Va Zagrebi 16. szeptembra 1848.

Jedan Hervat za vsze druge."